

Wat wij kunnen doen

*Praktische handreiking voor
omstanders bij seksueel misbruik*

Sarina Brons-van der Wekken

Ineke van Dongen-van Veelen

Berna van der Zouwen-de Ruiter

Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht

Disclaimer

In dit boek zijn veel voorbeelden te lezen over seksueel misbruik. Deze situaties zijn volledig geanonimiseerd en zijn een mix van bestaande persoonlijke verhalen die de auteurs uit de praktijk ter ore zijn gekomen. Elke overeenkomst met een bestaande persoon berust op toeval.

Ontwerp omslag: Marion Rosendahl
Vormgeving binnenwerk: Gerard de Groot
Foto omslag: Jon Shireman

ISBN 978 90 239 5014 1
ISBN e-book 978 90 239 5015 8
NUR 711

© 2017 Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht
www.uitgeverijboekencentrum.nl

Alle rechten voorbehouden.

1. Seksueel misbruik

Berna van der Zouwen-de Ruiter

Iedereen heeft wel een voorstelling van seksueel misbruik. Toch verschilt het idee van wat onder misbruik valt per persoon. Het onderstaande voorbeeld maakt dit duidelijk.

‘Vroeger kwam er bij ons thuis vaak een man, een huisvriend van ons. Toen ik wat ouder werd, merkte ik dat hij ongevraagd mijn kamer binnenkwam. Ook ’s avonds, als ik me aan het uitkleden was om mijn pyjama aan te doen. Hij deed nooit wat, maar het voelde voor mij heel onprettig. Zoals hij dan op mijn bed zat en naar me keek... Ik zei een keer dat ik wilde dat hij wegging, maar daarover deed hij heel verbaasd. Hoe ik dat kon zeggen, we waren toch goede vrienden? Ik durfde het niet nog een keer te vragen. Ik heb toen wel aan mijn ouders gevraagd of ik een slot op mijn kamerdeur mocht. Ze vroegen niet waarom, maar het was goed. Daarna was het over. De laatste tijd ben ik veel met het verleden bezig. Volgens mij kun je dit geen misbruik noemen. Maar ik heb er nog wel steeds last van.’

In een boek over seksueel misbruik is het belangrijk om precies duidelijk te hebben wat onder het thema valt. Daarom leg ik in dit hoofdstuk eerst uit wat seksueel misbruik is. Daarna ga ik in op ouderschap, vervolgens licht ik het mechanisme

van groepsbelang toe, en ten slotte besteed ik aandacht aan seksueel misbruik in reformatorische context.

Wat is seksueel misbruik?

In de praktijk zijn twee aspecten handzaam gebleken om na te gaan of een situatie wel of niet onder seksueel misbruik valt: *macht* en de *ervaring van het slachtoffer*.

Macht

Een misbruiker kan zijn of haar daden uitvoeren omdat deze persoon macht heeft over het slachtoffer. Die macht uit zich op het gebied van leeftijd, kennis, intelligentie, of fysieke kracht. Een misbruiker is ouder, weet meer, is intelligenter, is sterker. Bij seksueel misbruik van bijvoorbeeld ouders met kinderen is de machtsrelatie duidelijk, evenals bij een docent en een leerling. Ook een oudere broer heeft macht over zijn zusje, of een groepje jongens tegenover één meisje.

Bij seksueel misbruik tussen twee volwassenen die even oud zijn, kan het begrip macht onduidelijker zijn. Dit kan leiden tot situaties waarin omstanders vinden dat er geen sprake is van seksueel misbruik, terwijl dit wel het geval is.

Het helpt dan om na te gaan of in de betreffende relatie gezag een rol speelt. Denk bijvoorbeeld aan een predikant van een kerkelijke gemeente. Er wordt waarde gehecht aan wat hij zegt of doet, ook wanneer hij even oud als of jonger is dan gemeenteleden. Vanuit zijn ambt is er sprake van gezag. Hierdoor ontstaat ook macht. Dit kan een dominee in de gelegenheid stellen om een even oud gemeentelid grensoverschrijdend te benaderen. Daarom is een seksuele relatie van een gezagsdrager met iemand die onder zijn of haar zorg staat seksueel misbruik. De gezagsdrager heeft altijd de verantwoordelijkheid om grenzen te bewaken.

Binnen een machtsrelatie kan ook dwang uitgeoefend worden om het slachtoffer tot de seksuele handelingen te brengen. Maar dit hoeft niet altijd het geval te zijn. Soms ontstaat het seksueel misbruik zo subtiel, dat een slachtoffer zich zonder dwang voegt naar de wensen van de dader.

Ervaring van het slachtoffer

Het andere aspect van seksueel misbruik is de ervaring van het slachtoffer. Degene die grensoverschrijdend benaderd wordt, bepaalt zelf hoe hij of zij de gebeurtenis ervaart.

De joviale leider van de jeugdvereniging is gewend om geregeld een arm om jongeren heen te slaan. Lisa vindt dat niet fijn. Het hoeft van haar niet; ook van huis uit is ze niet gewend aan veel lichamelijk contact.

De meeste jongeren op een jeugdvereniging zullen geen moeite hebben met een arm van de leiding. Misschien vinden ze wel dat Lisa 'zich niet moet aanstellen'. Toch klopt dat niet. Lisa bepaalt zelf hoe zij een arm om haar heen ervaart. Ze vindt het niet prettig. Deze ervaring moeten de omstanders respecteren, en de leidinggevende moet zich hierop aanpassen en de grenzen van Lisa in acht nemen.

Andersom kan een ervaring soms erg grensoverschrijdend in de oren klinken, terwijl degene die het meemaakte dit niet zo heeft ervaren. Ook dat moeten omstanders respecteren. Een kanttekening hierbij: iemand kan erg beschadigd zijn en daardoor weinig grenzen meer hebben. In dat geval kan de ervaring van het slachtoffer niet meer als maatstaf worden gebruikt.

Terug naar het eerste voorbeeld. Hierin heeft de huisvriend als volwassene macht. Het kind ervaart een grensoverschrij-

ding. In het licht van de aspecten *macht* en de *ervaring van het slachtoffer* valt het gedrag van de volwassene in dit voorbeeld dus onder seksueel misbruik.

Bij vermoedens van seksueel misbruik is het goed om de twee genoemde aspecten in het oog te houden. Dit zet het slachtoffer centraal en doet daarmee recht aan de getroffene van seksueel misbruik. Het is een valkuil om alleen de aard van de handelingen en uw mening daarover als richtlijnen te nemen van wat wel of niet onder seksueel misbruik valt.

Hierbij is het niet mogelijk om helemaal voorbij te gaan aan de aard van de handelingen. In het strafrecht is dit wel van belang, waarbij diverse handelingen lichter of zwaarder bestraft kunnen worden door de rechter.

Aard van de handelingen

Bij de aard van de handelingen is het verschil tussen *hands-on* en *hands-off* seksueel misbruik verhelderend.

Onder *hands-off* seksueel misbruik vallen alle vormen van seksueel misbruik waarbij een slachtoffer niet wordt aangeraakt. Voorbeelden van deze vorm van seksueel misbruik zijn: seksueel getinte opmerkingen; gedwongen kijken naar geslachtsdelen, naar seksuele handelingen of naar een pornografische film; en het slachtoffer zijn van sexting (het versturen van seksueel getinte foto's of naaktfoto's via sociale media).

Hands-on seksueel misbruik vindt plaats wanneer er wel wordt aangeraakt. Voorbeelden hiervan zijn: aanranding, ongewenst zoenen, het seksueel moeten bevredigen van een ander en verkrachting.

Het is een veelgemaakte vergissing dat *hands-off* seksueel misbruik minder erg is. Beide vormen van misbruik kunnen veel invloed hebben in het leven van een slachtoffer. Het komt voor dat jongeren zelfmoord plegen na online verspreiding van een naaktfoto.

Incest

Seksueel misbruik tussen familieleden heeft als enige slachtoffer-daderrelatie een eigen term: incest. Naast misbruik tussen gezinsleden, valt ook misbruik door overige familieleden als een opa, neef of oom hieronder. Incest is vaak complexer dan seksueel misbruik door een buitenstaander. Dit komt doordat bij incest ook de familiebanden meespelen bij het naar buiten brengen en de verwerking van het misbruik.

Nu de kaders van seksueel misbruik geschetst zijn, is het ten slotte belangrijk om te weten dat seksueel misbruik geen vorm van liefde is. Misbruik is geweld, dat in de vorm van seksualiteit uitgeoefend wordt. In die zin is de term 'seksueel geweld' ook passend in plaats van de term 'seksueel misbruik'. De term seksueel geweld wordt nog weleens toegepast op eenmalige ervaringen als een verkrachting op straat, terwijl de term seksueel misbruik dan gebruikt wordt voor meer langdurige ervaringen, zoals herhaaldelijk misbruik door een familielid.

De daders

Bij het thema seksueel misbruik moet er ook aandacht besteed worden aan de daders. Wie zijn zij? Eerst worden een aantal algemene opmerkingen over daders gemaakt, daarna wordt er gekeken naar het verschil tussen een oude en een jonge dader.

Wie zijn de daders?

Er is niet zomaar een typering te geven van mensen die overgaan tot seksueel misbruik. Meestal zijn daders mensen van wie je het niet zou verwachten. Dat is op zichzelf logisch, want anders zouden zijn of haar praktijken niet lang kunnen voortduren. Wanneer dan toch naar buiten komt dat er seksueel misbruik speelt of heeft gespeeld, is het moeilijk om te geloven

dat juist die persoon dader is. Daders kunnen hier handig gebruik van maken wanneer ze het misbruik ontkennen.

Veel daders zijn sterk in het manipuleren van hun omgeving. De buitenshuis aardige, joviale oom kan binnenshuis zomaar veranderen in een brute dader. Maar wie zou deze aardige man hier ooit van verdenken?

Een dader kan zo geloofwaardig overkomen dat het slachtoffer wordt weggezet als een psychisch instabiel iemand die alles heeft verzonnen, en de dader vrijuit gaat.

Het is een leuk gezin met twee meisjes en een jongen. De ouders zijn blij met hun kinderen. De jongen heeft een speciaal plaatsje in hun hart, het is zo'n gemakkelijke en gezellige knul. Hun dochters zijn toch wat meer zorgenkinderen. Eén van hen heeft veel lichamelijke klachten. Maar met elkaar slaan ze zich erdoorheen. Totdat de dochter op een dag met veel moeite aan haar moeder vertelt dat haar broer weleens aan haar zit. De moeder kan het niet geloven en vraagt het direct aan haar zoon. Hij ontkent verontwaardigd. Zijn zusje is altijd al een probleemkind geweest, daarom zal ze dit ook wel verzonnen hebben. Moeder is het daar in haar hart eigenlijk mee eens.

Meestal is de dader een bekende van het slachtoffer. In maar een klein gedeelte van de gevallen van seksueel misbruik gaat het om een volstrekt onbekende dader.

Stef (13 jaar) fietst dagelijks zeven kilometer naar school. In zijn eentje, vrienden uit zijn klas wonen niet in de buurt. Op een dag wordt hij onderweg door een man staande gehouden. Hij stopt. Dan trekt de man hem van zijn fiets en dwingt hem om mee te gaan. Stef pro-

beert zich los te wringen, maar is geen partij voor hem. De man dwingt Stef tot seksuele handelingen. Na deze gebeurtenis verandert Stef van een onbezorgde knul in een stug en teruggetrokken iemand. Zijn ouders denken dat het aan de puberteit ligt en maken zich verder geen zorgen. Hij zwijgt jarenlang over wat er is gebeurd.

Vaak worden kinderen gewaarschuwd om ‘niet met vreemde mannen mee te gaan’, en mogen de meiden ’s avonds niet alleen naar huis fietsen. Gezonde bezorgdheid en zorg is goed. Maar dit is zeker geen garantie dat een kind geen seksueel misbruik overkomt. De meeste potentiële daders bevinden zich in de familie- of kennissenkring.

Uit een onderzoek naar veroordeelde daders van seksueel misbruik, bleek 16% van de daders tussen de 12 en 18 jaar. In deze groep daders waren kinderen onder de 12 jaar nog uitgesloten. Zij kunnen in Nederland niet strafrechtelijk worden vervolgd en veroordeeld. Grofweg één op de vijf daders is minderjarig. Een aanzienlijk aantal.

Bij Christiaan (6 jaar) komt een meisje in de buurt wonen. Ze kunnen het goed met elkaar vinden en spelen regelmatig samen. Na een tijdje gaat het meisje steeds meer aandringen op seksuele spelletjes. Christiaan begrijpt het niet en wil niet meer met haar spelen. Maar na enige tijd begint hij dezelfde handelingen uit te voeren bij andere kinderen. Dit gaat door tot hij als tiener beseft wat hij aanricht bij anderen.

Uit onderzoek blijkt dat een jonge dader op volwassen leeftijd meestal niet doorgaat met het seksueel misbruiken van anderen, maar uit zichzelf stopt. Dit is een verschil met een volwas-

sen dader. Deze zal over het algemeen niet uit zichzelf stoppen met de seksuele handelingen. Het misbruik stopt dan doordat een slachtoffer niet langer beschikbaar is vanwege leeftijd, of doordat het uiteindelijk een manier vindt om te ontkomen. Het is geen uitzondering wanneer een dader vervolgens een nieuw slachtoffer zoekt. Hierdoor ontstaat de tragische situatie dat een vader eerst zijn dochter misbruikt, en later als opa zijn kleindochter pakt.

Zoals in het voorbeeld over Christiaan te lezen is, kan slachtofferschap leiden tot daderschap. Let wel op: verreweg de meeste slachtoffers worden geen daders.

Hoe komen daders tot seksueel misbruik?

Daders zullen u graag laten geloven dat het seksueel misbruik in een opwelling plaatsvond. Dit klopt niet. In ieder geval voor incestdaders geldt dat ze verschillende afwegingen maken voordat ze overgaan tot de seksuele handelingen. De afwegingen hebben te maken met het misbruik ('zal ik het wel doen, zal ik het niet doen') en met de omgeving ('waar zal ik het doen, wanneer zal ik het doen'). Uiteindelijk kiest een dader ervoor om het misbruik op een specifieke tijd en plaats uit te voeren.

Veel daders ervaren geen schuldgevoel over het seksueel misbruik. Een slachtoffer van meerdere daders verwoordde dat zo:

'De daders beschermen zichzelf door zich niet schuldig te voelen. Als zij écht zouden weten wat ze hebben aangericht, dan zouden ze niet meer met zichzelf kunnen leven.'

Doordat daders zich afsluiten voor een schuldgevoel, is het

mogelijk om door te gaan met het seksueel misbruik.

Daders gebruiken afweermechanismen om hun daden goed te praten voor zichzelf en hun omgeving. Voorbeelden hiervan zijn: verstandelijk beredeneren van het misbruik, beschuldigen van anderen, en ontkennen van het misbruik. Bij het verstandelijk beredeneren kan een dader benoemen dat het slachtoffer een stiefdochter is, dus dat het seksueel misbruik 'minder erg' is dan wanneer het meisje zijn eigen dochter zou zijn. Bij het beschuldigen van anderen kan een dader aangeven dat het slachtoffer er zelf altijd erg uitdagend bij loopt, dus dat het haar eigen schuld is dat hij seksuele toenadering bij haar zoekt.

Een belangrijk mechanisme: groepsbelang

Binnen een georganiseerde groep mensen heerst er altijd een groepsbelang. Voorbeelden van georganiseerde groepen zijn de rooms-katholieken, sporters, en reformatorische christenen. Mensen in de reformatorische gezindte zijn onder andere aan elkaar verbonden door het *Reformatorisch Dagblad*, de SGP en de reformatorische basis- en middelbare scholen.

Wanneer een individu naar buiten komt met seksueel misbruik, tast dit hoe dan ook de status en het imago van de groep aan. In het belang van de groep is het gemakkelijker om het misbruik geheim te houden, te ontkennen, of te bedekken met 'de mantel der liefde'. Deze reacties zorgen voor veel extra schade bij een slachtoffer. In de loop van het boek zal dit verder aan de orde komen. Het is belangrijk om het mechanisme van groepsbelang te kennen en te herkennen om de schadelijke effecten te voorkomen.